

AHAMONIYLAR DAVLATINING YUKSALISHI**Mahmudova Zulfiya Alimjanovna***Andijon Davlat pedagogika instituti Ijtimoiy gumanitar
fanlar kafedrası o'qituvchisi***Egamberdiyev Asilbek To'lqin o'g'li***Ijtimoiy gumanitar va san'at fakulteti 101-guruh talabasi*

Annotatsiya: Ahamoniylar davlatining yuksalishi tarixini mukammal o'rganish va shu sohadagi bilimlarni mustahkamlash bugungi kunda talabalar orasida asosiy maqsad bo'lib kelmoqda. Shuning uchun ham Ahamoniylar davlatining tarixi bo'yicha tarixiy manbaalarni o'qib o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'rganilgan bilimlarni maqola, ilmiy qo'llanma, tesis shaklida yoritish mavzuni chuqur o'rganish uchun xizmat qiladi.

Kalit so'z: Ahamoniylar imperiyasi, Qadimgi Fors (Eron) Buyuk Kir, Doro I Kserks I, Persepo, Suz, Pasargaz, Satrapliklar tizimi, Shoh yo'li, Behistun yozuvi Zardushtiylik, Ahura Mazda, Mixxat, Oromiy yozuvi, Darik (tanga), O'lmas qo'shi Yunon-fors urushlar, Marafon jangi

Abstract: A perfect study of the history of the rise of the Achaemenid state and strengthening of knowledge in this field is the main goal among students today. Therefore, it is appropriate to study historical sources on the history of the Achaemenid state. Covering the learned knowledge in the form of an article, a scientific guide, a thesis serves for a deep study of the subject.

Key word: Achaemenid Empire, Ancient Persia (Iran) Cyrus the Great, Darius I Xerxes I, Persepo, Suz, Pasargaz, Satrap system, Royal Road, Behistun inscription Zoroastrianism, Ahura Mazda, Mikhat, Aramaic inscription, Daric (coin), Immortal army Greco-Persian wars, Battle of Marathon

Абстрактный: Совершенное изучение истории возникновения государства Ахеменидов и закрепление знаний в этой области является сегодня основной целью студентов. Поэтому уместно изучение исторических источников по истории государства Ахеменидов. Оформление изученных знаний в форме статьи, научного пособия, диссертации служит для глубокого изучения темы.

Ключевые слова: Империя Ахеменидов, Древняя Персия (Иран) Кир Великий, Дарий I Ксеркс I, Персеполь, Суз, Пасаргаз, Сатрапская система, Царская дорога, Бехистунская надпись Зороастризм, Ахура Mazda, Михат, Арамейская надпись, Дарик (монета), Бессмертная армия Греко-персидские войны, Маратонская битва

Kirish:

Insoniyat tarixida shunday davlatlar borki, ular o'z davrida nafaqat siyosiy va harbiy jihatdan, balki madaniy va iqtisodiy jihatdan ham ulkan ta'sir ko'rsatgan. Ana shunday

davlatlardan biri Ahamoniylar imperiyasidir. Miloddan avvalgi 550-330 yillarda mavjud bo'lgan bu qudratli davlat, qadimgi dunyo tarixida o'chmas iz qoldirgan.

Ahamoniylar davlati Eron (Fors) hududida vujudga kelib, qisqa vaqt ichida Yaqin Sharq, Kichik Osiyo, Misr va Markaziy Osiyoning katta qismini o'z ichiga olgan ulkan imperiyaga aylandi. Bu davlat o'z davrining eng yirik va ta'sirli siyosiy tuzilmasi bo'lib, uning chegaralari sharqda Hindistongacha, g'arbda esa Bolqon yarimoroligacha cho'zilgan edi.

Ushbu referat Ahamoniylar davlatining kelib chiqishi, yuksalishi, tuzilishi va inqirozi haqida qisqacha ma'lumot beradi. Shuningdek, bu imperiyaning siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatlari ham ko'rib chiqiladi. Ahamoniylar davlatini o'rganish orqali biz qadimgi dunyoning siyosiy manzarasi, xalqlararo munosabatlar va turli madaniyatlarning o'zaro ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Ahamoniylar sulolasi o'z nomini afsonaviy hukmdor Ahamanishdan olgan bo'lsa-da, bu davlatning haqiqiy asoschisi Kir II (Buyuk Kir) hisoblanadi. Uning davrida boshlangan kengayish siyosati, keyingi hukmdorlar, ayniqsa Doro I davrida davom ettirildi. Natijada, Ahamoniylar imperiyasi o'z davrining eng yirik va qudratli davlatiga aylandi.

Bu referatda biz Ahamoniylar davlatining asosiy bosqichlari, uning boshqaruv tizimi, harbiy qurilishi, iqtisodiy va madaniy hayoti haqida to'xtalib o'tamiz. Shuningdek, bu imperiyaning jahon tarixidagi o'rni va ahamiyatini tahlil qilamiz. Ahamoniylar davlati misolida biz qadimgi imperiyalarning qanday qilib turli xalqlar va madaniyatlarni birlashtirganini, ularni yagona siyosiy va madaniy makon doirasida boshqarganini ko'rishimiz mumkin.

Ahamoniylar davlatini o'rganish orqali biz nafaqat qadimgi Eron tarixi, balki butun Yaqin Sharq, Markaziy Osiyo va hatto Yevropa tarixi haqida ham muhim ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Bu imperiyaning tajribasi hozirgi kunda ham ko'p millatli davlatlarni boshqarish, madaniyatlararo muloqot va xalqaro munosabatlarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Ahamoniylar davlati — qadimgi dunyoning eng yirik davlatlaridan biri (miloddan avvalgi 558-330). Ahamoniylar davlati hududi Eronni va Hind daryosidan Egey va O'rta dengizgacha bo'lgan oraliqdagi Osiyo mamlakatlarini, shuningdek, Misr, Liviya va Bolqon yarim orolning bir qismini bosib olish natijasida tashkil topgan.

Ahamoniylar davlatiga qadimgi fors podshohlari xonadoni — ahamoniylar vakili Kir II asos solgan. Miloddan avvalgi 558-yil Kir II fors qabilalari ittifoqiga rahbar bo'lib, 553-yil midiyaliklar hukmronligiga qarshi qo'zg'olon ko'targan. Forslar 550-yil g'alaba qozonganlar va Midiyani egallab, keyingi uch yil mobaynida sobiq Midiya davlati tarkibiga kirgan mamlakatlarni bosib olganlar, 546-yil esa Lidiya va Kichik Osiyodagi yunon shaharlarini zabt etganlar. 545-539-yillar oralig'ida Kichik Osiyoning katta qismi, 538-yilda Bobil, 525-yilda Misr, 519-512-yillar oralig'ida Egey dengizidagi orollar, Frakiya, Makedoniya va Hindistonning shimoli-g'arbiy qismi bo'ysundirilgan. Ahamoniylar davlati Doro I davrida shakllangan murakkab byurokratik tizim orqali boshqarilgan. Doroning ma'muriy-pul islohotlari bosib olingan mamlakatlar ustidan boshqaruv va nazoratni yanada takomillashtirdi: davlat 20 ta harbiy-ma'muriy satrapiya (okrug)larga bo'linib, ularning tepasida maxsus amaldorlar (satraplar) turgan. Ular fors podshosiga ulkan miqdorda soliqlar

(pul va natura holda) to‘lashgan. Doro I davrida yagona tanga pul birligi — 8,4 g oltin og‘irligidagi doriq joriy qilingan. Sikl (1/20 doriq) mayda kumush tanga vazifasini o‘tagan. Ahamoniylar davlati etnik tarkibi va ijtimoiy uklad bo‘yicha turli-tuman bo‘lgan. Uning tarkibiga Kichik Osiyo, Bobil, Finikiya va Misr kirib, ularning qishloq xo‘jaligi va hunarmandchiligida qullar mehnatidan keng foydalanilgan. Iqtisodiy jihatdan shunday rivojlangan mamlakatlar qatorida forslar saltanati tarkibiga Frakiya va Makedoniya kabi viloyatlar, shuningdek, urug‘chilik tuzumining yemirilishi bosqichida turgan ko‘chmanchi arab va skif qabilalari ham kirgan. Fors ma‘muriyati zabt etilgan mamlakatlarda eski mahalliy qonunlar, urf-odatlar, dinlar, pul tizimi, o‘lchov-og‘irlik tizimi, yozuv va tillarni saqlab qolgan. Mahalliy tillar qatorida Ahamoniylar davlatining rasmiy idora tili bo‘lgan oromiy tili ham keng tarqalgan. Eron qadimgi fors va oromiy tilidan tashqari ma‘muriy ehtiyojlar uchun elam tilidan ham keng foydalanishgan. Forslar ko‘pgina finikiy va yunon shaharlariga muxtoriyat berib, ayrim mamlakatlarda (masalan, Kilikiya, Sug‘diyona va boshqalar) mahalliy shohlar va hokimlar sulolasini saqlab qolganlar, ibodatxonalarni soliq va to‘lovlardan ozod etganlar. Persepol bilan bir qatorda ahamoniylar Bobil, Suza va Ekbatanani poytaxt qilishgan. Ahamoniylar davlati madaniyati va san‘ati Eron madaniy an‘analarini Yunoniston, Ossuriya, Misr va boshqa mamlakatlar an‘analari bilan chog‘ishtirmasidan iborat bo‘lgan. Forslarning o‘zi saltanatda mumtoz mavqega ega edilar. Ular soliqlar va majburiy ishlardan ozod etilganlar. Fors zodagonlari eng muhim harbiy va fuqarolik lavozimlarini egallashgan. Fors shohlari, ularning qon-qarindoshlari, satraplar va amaldorlar Eron, Kichik Osiyo, Bobil, Misr va boshqa mamlakatlarda qullar mehnatiga asoslangan katta xo‘jaliklarga ega bo‘lishgan. Ahamoniylar davlati barqaror iqtisodiy asosga ega bo‘lmagani tufayli beqaror harbiy-ma‘muriy birlashma edi, u faqatgina qurol kuchi yordami bilangina turli xalqlarni davlat tarkibida tutib turishga asoslangandi. Ahamoniylarning harbiy qudrati zaiflashishi bilan ularning davlati parchalanib keta boshlagan. Misr, Bobil, Midiya, Kichik Osiyo va boshqa mamlakatlarda ko‘plab qo‘zg‘olonlar ko‘tarilgan (mas, 522-yilda Midiyada Gaumata qo‘zg‘oloni va Marg‘iyonadagi qo‘zg‘olon, 500-493 yillarda kichik osiyolik yunonlar qo‘zg‘oloni, 405-yil Misrdagi qo‘zg‘olon). Miloddan avvalgi 5-asr oxiridan boshlab satraplar muntazam suratda o‘zaro urush olib borganlar, ba‘zan esa hatto podshohning o‘ziga ham qarshi qurol ko‘targanlar. 500-449 yillardagi yunon-fors urushlari davridayoq fors qo‘shinining jangovarlik qobiliyati anchagina yo‘qotilgan. Miloddan avvalgi 330-yil Aleksandr Makedonskiy qo‘shini zarbalari ostida Ahamoniylar davlati qulagan.

Ahamoniylar sulolasining kelib chiqishi va ilk davri

Ahamoniylar sulolasi o‘z nomini afsonaviy hukmdor Ahamanishdan olgan. Yunon tarixchisi Gerodotning yozishicha, Ahamanish fors qabilalarining birlashtirilishi va kuchayishida muhim rol o‘ynagan. Biroq, bu afsonaviy shaxs haqidagi ma‘lumotlar juda oz va ko‘p jihatdan rivoyatlarga asoslangan. Tarixiy ma‘lumotlarga ko‘ra, Ahamoniylar dastlab Eronning janubi-g‘arbiy qismidagi Anshan viloyatida hukmronlik qilgan. Ular mil. avv. VII asrda Elam davlati tarkibida bo‘lgan forslar orasidan chiqqan. Bu davrda forslar Midiya podsholigi ta‘siri ostida bo‘lib, unga bo‘ysungan holda mavjud edilar.

Ahamoniylar sulolasining ilk ma'lum hukmdorlari:

1. Chishpish (Teispes) - mil. avv. 650-620 yillar atrofida hukmronlik qilgan
2. Kir I - mil. avv. 620-580 yillar atrofida hukmronlik qilgan
3. Kambiz I - mil. avv. 580-559 yillar atrofida hukmronlik qilgan

Bu hukmdorlar davrida Ahamoniylar hali kichik mahalliy sulola bo'lib, Midiya podshohligiga tobe edilar. Biroq, ular asta-sekin o'z mavqelarini mustahkamlab bordilar va kelajakdagi yuksalish uchun zamin yaratdilar.

Kir II mil. avv. 559 yilda otasi Kambiz I ning o'rniga Anshan hukmdori bo'ldi. U tez orada o'zining harbiy mahorati va diplomatik qobiliyati bilan ajralib chiqdi. Kir II ning birinchi yirik g'alabasi Midiya podsholigi ustidan bo'ldi. Mil. avv. 550 yilda u Midiya podshosi Astiagni mag'lub etib, uning yerlarini o'z davlatiga qo'shib oldi. Bu g'alaba Ahamoniylar davlatining asl boshlanishi hisoblanadi. Keyingi yillarda Kir II:

- Mil. avv. 547 yilda Lidiya podsholigini mag'lub etdi
- Mil. avv. 539 yilda Bobil podsholigini bosib oldi

Bu g'alabalar natijasida Ahamoniylar imperiyasi G'arbiy Osiyoning katta qismini o'z ichiga oldi. Kir II mil. avv. 530 yillar atrofida sharqqa yurish qilib, Baqtriya va Sug'diyona hududlarini ham o'z imperiyasiga qo'shib oldi. Bu yurishlar davomida u massagetlar bilan to'qnashdi va jangda halok bo'ldi. Kir II ning siyosati nafaqat harbiy yurishlar, balki mahalliy xalqlarning urf-odatlarini va diniy e'tiqodlariga hurmat ko'rsatish bilan ham ajralib turardi. Masalan:

- U yahudiylarning Bobil asirligidan ozod bo'lib, Quddusga qaytishlariga ruxsat berdi va ma'badlarini qayta qurishga yordam ko'rsatdi
- Bobilda mahalliy xudolar (Marduk)ga hurmat ko'rsatdi
- Bosib olingan hududlarda mahalliy ma'muriyatni saqlab qoldi

Bu siyosat imperiyaning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi.

Misir yurishining tayyorgarligi

Kambiz II otasi Kir II ning vafotidan so'ng taxtga o'tirdi. U otasining kengayish siyosatini davom ettirib, e'tiborini Misrga qaratdi. Misr fir'avni Amasis bilan munosabatlar yomonlashgani yurishga bahona bo'ldi. Mil. avv. 525 yilda Kambiz II qo'shinlari Misrga bostirib kirdi. Pelusiy shahri yaqinidagi jangda Misr qo'shinlari mag'lub bo'ldi va Kambiz II Memfisni egalladi. Shu tariqa, Ahamoniylar imperiyasi Nil vodiysigacha cho'zilgan ulkan hududni o'z ichiga oldi. Kambiz II Misrda o'zini fir'avn deb e'lon qildi va mahalliy an'analarga hurmat ko'rsatishga harakat qildi. Biroq, uning ba'zi xatti-harakatlari (masalan, muqaddas Apis ho'kizini o'ldirishi) misrliklarning noroziligiga sabab bo'ldi. Kambiz II ning hukmronligi oxirida imperiyada noroziliklar kuchaydi. Uning ukasi Bardiya (yoki Bardiya o'xshash shaxs) isyon ko'tardi. Kambiz II

Eronga qaytayotganda, yo'lda shubhali sharoitlarda vafot etdi. Kambiz II ning vafotidan so'ng hokimiyat uch un kurash boshlandi. Doro I, Ahamoniylar sulolasining yon tarmog'idan bo'lib, boshqa da'vogarlarini yengib, taxtni egalladi. U o'zining taxtga chiqish tarixini Behistun qoyasidagi mashhur yozuvda batafsil bayon qilgan. Doro I imperiyani mustahkamlash uchun keng ko'lamli islohotlar o'tkazdi:

- Imperiyani 20 ta satraplik (viloyat)ga bo'lib, markazlashgan boshqaruv tizimini joriy etdi

- Yagona pul birligini (darik) muomalaga kiritdi
- Soliq tizimini tartibga soldi
- "Shoh yo'li" nomli keng yo'llar tarmog'ini qurdirdi
- Poytaxt Persepol shahrini barpo etdi

Bu islohotlar imperiyaning barqarorligi va rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Doro I ning harbiy yurishlari natijasida imperiya chegaralari:

- Sharqda Hindistongacha
- G'arbda Makedoniya va Frakiyagacha kengaydi

Biroq, uning Yunonistonga qilgan yurishi (mil. avv. 490 y.) Marafon jangida mag'lubiyat bilan tugadi. Bu mag'lubiyat keyinchalik Yunon-Fors urushlari boshlanishiga olib keldi. Doro I davrida Ahamoniylar madaniyati o'zining yuksak cho'qqisiga ko'tarildi. U, Persepol saroyini qurdirdi, san'at va hunarmandchilikni rivojlantirdi, imperiya miqyosida yagona yozuv tizimini joriy etdi, zardushtiylik ta'limotini qo'llab-quvvatladi. Ahamoniylar imperiyasini shoh (podshohlar podshosi) boshqarardi. Uning hokimiyati cheksiz bo'lib, u, Davlatning oliy harbiy qo'mondoni, qonun chiqaruvchisi, oliy sud hokimi hisoblangan.

Markaziy ma'muriyat quyidagi asosiy vazifalarni bajargan, soliqlarni yig'ish va taqsimlash, qonunlarni ishlab chiqish va joriy etish, tashqi siyosatni yuritish, harbiy yurishlarni rejalashtirish va amalga oshirishdan iborat bo'lgan. Doro I joriy etgan satrapliklar tizimi imperiya i samarali boshqarishga imkon berdi. Har bir satraplikni shoh tomonidan tayinlangan noib (satrap) boshqarardi. Satrapliklar o'z navbatida kichikroq ma'muriy birliklarga bo'lingan. Satraplar quyidagi asosiy vazifalarni bajargan, soliqlarni yig'ish, qonun-qoidalarga rioya etilishini nazorat qilish, mahalliy qo'shinlarni boshqarish, satraplik xo'jaligini yuritishdan iborat bo'lgan.

Harbiy tizim

Qo'shinning tarkibi Ahamoniylar qo'shini asosan quyidagi qismlardan iborat bo'lgan:

- "O'lmas qo'shin" deb atalgan 10 000 kishilik saroy gvardiyasi
- Otliq qo'shin
- Piyoda askarlar
- Yordamchi qo'shinlar (bosib olingan xalqlardan tuzilgan)

Xulosa:

Ahamoniylar davlati (mil. avv. 550-330 yillar) qadimgi dunyo tarixida muhim o'rin egallagan ulkan imperiya edi. Buyuk Kir tomonidan asos solingan bu davlat, qisqa vaqt ichida Yaqin Sharq, Kichik Osiyo, Misr va Markaziy Osiyoning katta qismini o'z ichiga olgan ulkan hududni birlashtirdi.

Ahamoniylar davlatining asosiy yutuqlari quyidagilardan iborat:

1. Markazlashgan boshqaruv tizimi: Doro I joriy etgan satrapliklar tizimi imperiyani samarali boshqarishga imkon berdi. Bu tizim keyingi imperiyalar uchun namuna bo'lib xizmat qildi.

2. Rivojlangan infratuzilma: "Shoh yo'li" kabi keng yo'llar tarmog'i savdo va ma'muriy aloqalarni yaxshiladi.

3. Yuksak madaniyat va san'at: Persepol saroyini qurish, haykaltaroshlik, zargarlik va boshqa san'at turlarining rivojlanishi Ahamoniylar davrida madaniyatning gullab-yashnashini ko'rsatadi.

4. Diniy bag'rikenglik: Ahamoniy hukmdorlar turli dinlarga, jumladan zardushtiylik, yahudiylik va boshqa mahalliy e'tiqodlarga nisbatan bag'rikenglik siyosatini olib bordilar.

5. Xalqaro aloqalar: Imperiya hududidan o'tgan savdo yo'llari va diplomatik munosabatlar xalqaro aloqalarning rivojlanishiga katta hissa qo'shdi.

Biroq, imperiyaning kengayishi va markazdan uzoq hududlarni boshqarish qiyinchiliklari, ichki ziddiyatlar hamda Yunoniston bilan uzoq davom etgan urushlar Ahamoniylar davlatining zaiflashuviga olib keldi. Nihoyat, mil. avv. 330 yilda Makedoniyalik Aleksandr (Iskandar) tomonidan bosib olinishi bilan bu ulkan imperiya barham topdi.

Ahamoniylar davlati qoldirgan meros jahon sivilizatsiyasi rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ularning boshqaruv tizimi, me'morchiligi, san'ati va madaniyati keyingi davrlar uchun namuna va ilhom manbai bo'lib xizmat qildi. Ahamoniylar davrida turli xalqlar va madaniyatlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan noyob sivilizatsiya, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy ko'prik vazifasini o'tadi.

Xulosa qilib aytganda, Ahamoniylar davlati o'zining ulkan miqyosi, rivojlangan boshqaruv tizimi va boy madaniy merosi bilan qadimgi dunyo tarixida o'chmas iz qoldirdi. Bu davlat tajribasi hozirgi kunda ham ko'p millatli davlatlarni boshqarish, madaniyatlararo muloqot va xalqaro munosabatlarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Xrestomatiya po istorii Drevnego Vostoka, pod. Red;
- 2.V. V. Struve i D. G. Redera, M., 1963; Struve V. V.;
3. Qadimgi Sharq tarixi, T., 1956; Turayev B. A.;
4. Yegipetskaya literatura, t. I, M., 1920;

5. Matye M. E., *Iskusstvo Drevnego Yegipta*, M., 1958;
6. *Vseobshaya istoriya arxitekturi*, t. I, M., 1970 *Inaya kultura Yegipta*, v kn.;
7. *Muzikalnaya kultura drevnego mira*, [Sb. statey], L., 1937; L a u y e r J. F.,
8. *Zagadki yegipetskix piramid*, per. s frans., M., 1966; Ney
9. Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Winona Lake: Eisenbrauns.
10. Kuhrt, A. (2007). *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. London: Routledge.
11. Dandamaev, M. A. (1989). *A Political History of the Achaemenid Empire*. Leiden: Brill.
12. Wiesehöfer, J. (2001). *Ancient Persia: From 550 BC to 650 AD*. London: I.B. Tauris.
13. Curtis, J. & Tallis, N. (2005). *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*. London: British Museum Press.
14. Brosius, M. (2006). *The Persians: An Introduction*. London: Routledge.
15. Waters, M. (2014). *Ancient Persia: A Concise History of the Achaemenid Empire, 550-330 BCE*. Cambridge: Cambridge University Press.